วารสาร มจร. เลย ปริทัศน์ journal of mcu. loei review
ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 เดือน กันยายน-ธันวาคม 2563 Vol. 1 NO. 3 Vol. 1 NO. 3 September – December 2020

กระบวนการภาคประชาสังคมกับประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ธนพัฒน์ เฉลิมรัตน์

บทคัดย่อ

จากกระแสการเปลี่ยนแปลงของหลายประเทศใน โลกได้เคลื่อนตัวเข้าสู่ประชาธิปไตย จนทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบ ประชาธิปไตยทำให้เกิดการก่อตัวของพลังภาคประชาสังคมจึงมีบทบาทสำคัญในการใช้สิทธิเรียกร้องให้รัฐบาลกำหนดแผนนโยบาย พัฒนาประเทศขบวนการภาคประชาสังคมที่ผ่านมามีบทบาทและมีพลังในการรวมกลุ่มกัน เพื่อต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพขั้นพื้นฐานของกลุ่มตนเอง นับเป็นตัวอย่างสำคัญของการก่อตัวขบวนการภาคประชาสังคม

คำสำคัญ: ประชาธิปไตย, ภาคประชาสังคม

Abstract

From the changing trend of many countries in the world is moving towards democracy. Until causing Thailand to step into the change of government from an absolute monarchy to a monarchy Democracy causes the formation of power. Civil society therefore plays an important role in exercising the right to demand that the government formulate a policy plan. Developing countries, civil society movements in the past have played a role and power in the integration. To negotiate or claim rights Basic freedom of one's own group it is an important example of the formation of the civil society movement.

Key words: democracy, civil society

บทนำ

ประชาสังคมเป็นทั้งจุดหมาย และวิธีการหรือกระบวนการของการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะการทำงานของประชาสังคมในการสร้างพื้นที่ทางสังคม และการดำรงอยู่ในกระบวนการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยของสังคมไทยขบวนประชาสังคมในหลายลักษณะที่ผลักดันให้เกิดการทำให้ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยในหลายด้าน ดังเช่น การผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองโดย “ขบวนการเคลื่อนไหวธงเขียว” ซึ่งนำมาสู่การขยายการเมืองภาคประชาชนการถ่ายโอนอำนาจออกจากระบบตัวแทนหรือผู้แทนมาสู่การใช้กันเองโดยประชาชนมากยิ่งขึ้น ดังเราจะเห็นได้จากบทบัญญัติให้ประชาชนสามารถริเริ่มออกกฎหมายโดยการเข้าชื่อ การลงประชามติ/ประชาพิจารณ์ การถอดถอนผู้บริหารระดับสูงโดยประชาชน ฯลฯ

ภาคประชาสังคม

ประชาสังคม หรือ Civil Society เป็นแนวคิดที่มีเป้าหมายเพื่อการมีสังคม และชุมชนที่เข้มแข็ง ด้วยเป็นแนวคิดที่กว้าง จึงมีผู้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย โดยทั่วไปประชาสังคม หมายถึง พื้นที่หรือส่วนของสังคมที่มีประชาชนเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก พื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยมีกฎหมายรองรับ และภาคธุรกิจเอกชนที่เน้นดำเนินงานโดยมุ่งแสวงหาผลกำไรในพื้นที่ประชาสังคม ประชาชนทั่วไปเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการที่เป็นอิสระจากภาครัฐ และอยู่นอกบริบทการแข่งขันทางการเมือง ซึ่งกลุ่มและผู้กระทำการทางสังคม อาจมีวัฒนธรรม วิถีชีวิต วิธีคิดอันหลากหลายมาร่วมกันในกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิด สร้างเอกลักษณ์และความเห็นร่วมกัน รวมถึงต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมในการพิทักษ์หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์สาธารณะบางประการให้กับสังคม โดยลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวสามารถเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจระหว่างสามพื้นที่ดังกล่าว (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

การก่อตัวของแนวคิดประชาสังคม

1. วิกฤตในสังคม ที่รัฐและทุนไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพังหรือเป็นวิกฤตระดับโลก (Global Crisis) เช่น วิกฤตสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน เอดส์ อีโบล่า

2. การก่อกำเนิดของชนชั้นกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ่อค้า นักธุรกิจ นักวิชาการ ที่มีการศึกษาและมีฐานะทางเศรษฐกิจ

3. พัฒนาการของกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงออกทางความคิดเห็นได้โดยอิสระ

4. ระบบการติดต่อสื่อสาร ซึ่งช่วยให้การรวมตัวเป็นไปได้สะดวกขึ้น โดยที่บางครั้งไม่จำเป็นต้องพบกัน

5. ปัญหาเรื่องประสิทธิภาพและความโปร่งใสทางภาครัฐ ทำให้รัฐไม่สามารถเป็น ผู้แก้ปัญหาในสังคมได้แต่เพียงอย่าง

แนวคิดของภาคประชาสังคม

ประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society เป็นการรวมกลุ่มของประชาชน ได้แก่ เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน องค์กร หรือชุมชนที่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นต้น เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาสังคมให้หมดไป เน้นการแก้ปัญหามวลรวมของสังคมเป็นใหญ่ โดยมุ่งเน้นถึงประโยชน์ระยะยาวของชาติและประชาชนเป็นสำคัญ วิธีการแก้ปัญหานี้อาจสร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนบางกลุ่ม แต่แนวนโยบายนี้เน้นการขับเคลื่อนของประชาชนมวลรวมเป็นหลัก ในการมีส่วนร่วมเข้ามาแก้ปัญหา ไม่ใช่ให้เพียงกลุ่มคนใดเข้ามาแก้ไขเพียงกลุ่มเดียว (ณัฐสุดา ทองพลาย, 2011)

แนวคิดประชาสังคมในทุกวันนี้ยังก้าวผ่านการได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคม อีกอย่างน้อยสามประการ

ประการแรก คือประสบการณ์ความล้มเหลวของการพัฒนาที่นำโดยรัฐในประเทศกำลังพัฒนา โครงการพัฒนาโดยรัฐมากมายกลับกลายเป็นประสบการณ์ที่เลวร้ายของเหล่าคนชายขอบที่มักจะถูกละเลย และกลายเป็นผู้ที่ต้องแบกรับต้นทุนจากการพัฒนา

ประการที่สองคืออิทธิพลจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ การโจมตีบทบาทของรัฐและมุ่งปลดปล่อยให้ระบบตลาดได้ทำงานเต็มที่ ทำให้ไม่เหลือทางเลือกในการพัฒนานอกจากการยอมรับแนวทางตลาดเสรี แต่กระนั้นก็ยังเป็นที่รับรู้กันว่า ระบบตลาดก็ทำงานล้มเหลวได้เช่นกัน

ประการสุดท้ายที่ส่งผลต่อแนวคิดประชาสังคมเวอร์ชันปัจจุบัน ก็คืออิทธิพลจากแนวคิด ‘ทุนทางสังคม’ แนวคิดทุนทางสังคมที่นำเสนอโดยนักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน โรเบิร์ด พัตนัม (Robert Putnam) ได้รับความนิยมอย่างมาก แนวคิดนี้ใช้ประสบการณ์ของสหรัฐฯ เชื่อมโยงความถดถอยของประชาธิปไตยกับการเสื่อมลงของการรวมตัวเป็นสมาคมชมรมต่าง ๆ โดยสมัครใจ (voluntary associations) (Putnam, R. , 2000)

องค์ประกอบกระบวนการประชาสังคม

กิจกรรมหรือกระบวนการที่จะเรียกว่าเป็นประชาสังคมได้นั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วนได้แก่

1. จิตสำนึกประชาสังคม หมายถึง ความคิดและความยอมรับในเรื่องการรวมตัวกันอย่างอิสระด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่

2. โครงสร้างองค์กรประชาสังคม หมายถึง กลุ่มการรวมตัวซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกของกลุ่มอาจเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือประชาชน หรือรวมกันอยู่ก็ได้ จำนวนสมาชิกมีได้มากไม่จำกัด แต่อย่างน้อยที่สุดต้องมี 2 คน การรวมตัวจะเป็นประชาสังคมได้นั้นจะต้องมีจิตสำนักประชาสังคมครบถ้วน

3. เครือข่ายประชาคม (Civic Network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่ม หรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชาสังคม คือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ เครือข่ายประชาสังคมจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมจิตสำนึกของสมาชิกและองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ ให้เกิด “อำนาจที่สาม” ที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมา

สรุปองค์ประกอบของประชาสังคมคือสำนึกความเป็นเจ้าของที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบ และร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่าง ๆ ยอมรับในการรวมตัว และความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยงของสมาชิกในเครือข่ายรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวมหรือสาธารณะ ที่มิได้หวังเพียงรอคอย

หรือเรียกร้องการแก้ปัญหาจากรัฐแต่ฝ่ายเดียวโดยตนเองไม่มีส่วนร่วม

สรุปภาคประชาสังคม

ประชาสังคม คือพื้นที่ที่เป็นการรวมตัวของภาคประชาชน หรือองค์กร ที่มีแนวคิด และทัศนคติร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการการจัดการเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน หรือเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล สร้างเอกลักษณ์และความเห็นร่วมกัน ผลักดันแนวคิดหรือนโยบายบางอย่างร่วมกัน เพื่อเพิ่มพูนหรือพิทักษ์ผลประโยชน์ของสังคมกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาสังคมสามารถขยายตัวไปได้อย่างกว้างขวาง และมีพลังมากขึ้น องค์กรประชาสังคมหลายองค์กรได้สร้างเครือข่ายข้ามชาติ และได้ทำงานในระดับระหว่างประเทศเพื่อที่จะได้ผลลัพธ์ที่เป็นที่ประจักษ์ชัดงานเครือข่ายข้ามชาติอาจจะเป็นงานถาวรที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มประชาสังคมหลายกลุ่ม เป็นการการลดการผูกขาดจากภาครัฐ และเพิ่มบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียประชาสังคมกลายไปเป็นตัวแสดงที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยกลายไปเป็นตัวแสดงมีความสำคัญ และมีอิทธิพลมากขึ้นในเรื่องการกำหนดแนวทางในการสร้างข้อตกลงระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ แนวปฏิบัติระหว่างประเทศ และการติดต่อกันทางการทูต

ประชาธิปไตยในประเทศไทย

ประเทศไทยได้ประกาศตนเองว่าเป็นประเทศที่ปกครองด้วยประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ภายใต้รัฐธรรมนูญมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 แต่ในระยะเวลากว่า 82 ปีที่ผ่านมา ประชาธิปไตยของไทยไม่ได้พัฒนาขึ้นเท่าใดนัก กลับมีความขัดแย้งทางการเมืองจนนำไปสู่การรัฐประหารหรือการใช้กำลังเข้ายึดอำนาจเพื่อการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนับสิบครั้ง

การเมืองการปกครองของประเทศไทยใน ช่วงเปลี่ยน ผ่าน

ผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้พยายามให้ประเทศมีการปกครองแบบประชาธิปไตยตามความมุ่งหมายที่ได้แถลงไว้ แต่ที่จริงแล้ว คณะราษฎร ซึ่งประกอบด้วยทหารและพลเรือน ไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนและกลุ่มการเมืองอื่นเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งด้านการสนับสนุนหรือการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เมื่อเป็นเช่นนี้การเมืองไทยใน

ระยะแรก ๆ จึงเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อยหรือเป็นเรื่องของชนชั้นนำที่มีความเชื่อว่าตนควรมีสิทธิในการปกครองมากกว่า คิดว่าพวกตนเท่านั้นควรจะเป็นผู้ปกครอง ไม่ใช่ประชาชนหรือกลุ่มต่างๆ ที่รู้ตัวดีว่าคนส่วนใหญ่ต้องการอะไร ถือว่าตนมีความรับผิดชอบหรือภาระหน้าที่พิเศษมากกว่ากลุ่มอื่นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญของไทยใน ช่วงเริ่มต้นนั้น ได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างชนชั้นผู้นำในคณะราษฎร คือ กลุ่มของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ จนนำไปสู่การรัฐประหารและกบฏ (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, 2547 : 77) และรูปแบบการปกครองในขณะนั้นยังไม่เข้าที่เข้าทาง กลุ่มข้าราชการและทหารหรือที่เรียกว่ากลุ่มชนชั้นผู้นำเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการเมือง

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตบางประการที่ทำให้ประชาธิปไตยตามความมุ่งหมายของคณะราษฎรไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ เพราะประชาธิปไตยที่คณะราษฎรอ้าง เป็นประชาธิปไตยได้เพียงรูปแบบคือมีสถาบันประชาธิปไตยเช่น มีรัฐธรรมนูญ มีพรรคการเมือง มีการเลือกตั้ง มีรัฐบาล มีนายกรัฐมนตรี ฯลฯ แต่ในอีกด้านกลับมีการรัฐประหารหลายครั้ง และหากนับกบฏด้วยก็มีกบฏที่เกิดขึ้นอีกหลายครั้ง รวมทั้งมีการปฏิรูปแบบการปกครองโดยคณะทหาร แต่ก็ได้มีความพยายามจัดตั้งสถาบัน และกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตย โดยจัดให้มีสถาบันทางการเมืองที่สำคัญ อาทิ มีรัฐธรรมนูญ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี รวมทั้งการจัดให้มีการเลือกตั้งในระดับชาติหรือแม้ในระดับท้องถิ่น (ศรีราชา เจริญพานิช, 2563)

ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ประชาธิปไตยแบบไทยเป็นเทคโนโยลีทางสังคม (social technology) ที่นำเข้ามาในลักษณะของการโยกย้ายแนวคิดและกลไกของระบอบประชาธิปไตยตะวันตก ผลของการนำเข้าในเชิงการโยกย้ายสถาบัน (Institutional Transfer) ในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมามักจะมีการแก้ไขดัดแปลงทั้งด้านแนวคิด และกลไกเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองไทย การแก้ไขดัดแปลงดังกล่าวย่อมทำให้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยเบี่ยงเบนไปจากประชาธิปไตยตะวันตก ซึ่งลักษณะของประชาธิปไตยแบบไทย ๆ มี ลักษณะดังนี้ (ชาญวุฒิ วัชรพุกก์, 2526)

1. ลักษณะทั่วไปที่สำคัญที่สุดของประชาธิปไตยแบบไทย คือการเปิดโอกาสให้กลุ่มข้าราชการประจำเข้าครอบครองอำนาจทางการเมือง ซึ่งมีผลทำให้การนำระบอบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ในเมืองไทยได้รับการเบี่ยงเบนทั้งแนวคิดและกลไกของระบอบประชาธิปไตย

ก. ในด้านความคิด ปรากฏว่าอำนาจอธิปไตยมิได้ตกถึงมือประชาชนอย่างแท้จริง สิทธิเสรีภาพของประชาชนยังขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ปกครองในแต่ละยุคสมัย การตัดสินแก้ไขปัญหาทางการเมืองมิได้ใช้หลักประสานประโยชน์หรือแก้ไขตามหลักรัฐธรรมนูญนิยม แต่มักใช้การรัฐประหารเพื่อแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในระหว่างกลุ่มผู้นำซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่กลุ่มข้าราชการประจำด้วยกันเอง

ข. ในด้านกลไกปรากฏว่า มีการนำสถาบันการเมืองต่าง ๆ เข้ามาใช้ในประเทศไทยเพียงรูปแบบโดยปราศจากเนื้อหาสาระในตัวของสถาบันเอง

2. การคลี่คลายเปลี่ยนแปลงลักษณะประชาธิปไตยแบบไทยในแต่ละห้วงเวลาที่ผ่านมาได้มีกระแสแนวความคิดเฉพาะเพียงการนำกลไกบางอย่างของระบอบประชาธิปไตยเข้ามาปฏิรูปการปกครอง ผลของการเปลี่ยนแปลงมีเพียงการปรับปรุงทางด้านเทคนิคการบริหารราชการ และการทดลองกลไกบางอย่างภายใต้โครงสร้างของระบอบการปกครองดั้งเดิม

บทบาทของประชาสังคมสู่ประชาธิปไตย

บทบาทของประชาสังคมต่อ “การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย” (transition to democracy) และบทบาทของประชาสังคมต่อการสร้างความมั่นคง และยั่งยืนให้กับประชาธิปไตย (democratic consolidation) (ไชยวัฒน์ ค้ำชูและนิธิ เนื่องจำนง, 2559: 214-224) ได้มีการสะท้อนภาพกระบวนการของการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตยเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเปิดพื้นที่ของระบอบอำนาจนิยม การเจรจาข้อตกลง การฟื้นขึ้นมาของภาคประชาสังคม และการจัดการเลือกตั้ง (Guillermo O’Donnell and Philippe Schmitter, 1986) นัยสำคัญของบทบาทภาคประชาสังคมในกระบวนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวมีด้วยกันหลายประการ ได้แก่ ประการแรก การฟื้นคืนมาของภาคประชาสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อรัฐบาลเผด็จการอำนาจนิยมเริ่มผ่อนคลายการปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก ทั้งนี้เหตุผลที่รัฐบาลเผด็จการจะดำเนินการเช่นนั้นมีได้หลายประการไม่ว่าจะเป็นแรงกดดันที่มาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งภายในชนชั้นนำ หรือกระทั่งแรงกดดันที่มาจากภายนอก ประการที่สอง ขอบเขตของการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมหลังจากการเปิดพื้นที่ของรัฐบาลเผด็จการขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ แต่ที่สำคัญนั่นคือความสามารถในการควบคุมของรัฐบาลเผด็จการ เนื่องจากแม้จะเปิดพื้นที่ แต่หากรัฐบาลมีศักยภาพที่จะควบคุมขอบเขตการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมไม่ให้ลุกลามบานปลายได้ระดับของอิทธิพลของภาคประชาสังคมที่จะส่งผลตามมาต่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยอาจจะมีไม่มากนัก ประการที่สาม แม้ว่างานชิ้นนี้จะตระหนักถึงบทบาทของภาคประชาสังคมที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนผ่าน แต่บทบาทดังกล่าวเป็นเพียงบทบาท “ชั้นรอง” บทบาทสำคัญยังอยู่ที่การเจรจาประทะสังสรรค์ระหว่างชนชั้นนำกลุ่มต่าง ๆ ภาคประชาสังคมเป็นเพียงตัวแปรที่จะเข้ามาเสริมอำนาจการต่อรองของชนชั้นนำเท่านั้น

สรุปกระบวนการภาคประชาสังคมกับประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ประชาสังคมเป็นทั้งจุดหมายและวิธีการหรือกระบวนการของการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะการทำงานของประชาสังคมในการสร้างพื้นที่ทางสังคม และการดำรงอยู่ในกระบวนการสร้าง และจรรโลงประชาธิปไตยด้วย บทบาทของประชาสังคมจึงมีลักษณะที่มากไปกว่า การรวมกลุ่มก้อนของผู้คนในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันที่อาศัยกลุ่มเป็นเครื่องมือในการปกป้องหรือต่อสู้ผลักดันให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ภาคประชาสังคมสามารถส่งผลต่อประชาธิปไตยได้ในหลายลักษณะ ทั้งในเชิงบวกและในเชิงลบขึ้นอยู่กับเงื่อนไขบางประการ ที่สำคัญอาทิความเข้มแข็งของสถาบันการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติงานโดยยึดหลักนิติธรรมอย่างเคร่งครัด บริบททางสังคมที่ไม่ได้ประสบกับปัญหาความเหลื่อมล้ำที่รุนแรง การดำเนินการขององค์กรภาคประชาสังคมเองก็ต้องไม่กำหนดเป้าหมายที่ไม่สามารถประนีประนอมได้รวมถึงไม่ใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเรียกร้องแบบอนารยะ

โครงสร้างการบริหารภายในองค์กรประชาสังคมเองพึงจะต้องเป็นแบบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันหากในสังคมมีองค์กรประชาสังคมที่หนาแน่นหลากหลายทั้งในประเภท และประเด็นของการเคลื่อนไหว โอกาสที่บทบาทของภาคประชาสังคมจะส่งผลกระทบในเชิงบวกต่อประชาธิปไตยของไทยมากขึ้น

อ้างอิง

ชาญวุฒิ วัชรพุกก์. (2526) **ประชาธิปไตยแบบไทย : บทศึกษาผลการนำแนวคิดและกลไกระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในเมืองไทย.** (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต; จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย),

ไชยวัฒน์ ค้ำชูและนิธิ เนื่องจำนงค์. (2559) **การเมืองเปรียบเทียบ:ทฤษฎี แนวคิด และกรณีศึกษา.** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

ธีรยุทธ บุญมี. (2547) **ประชาสังคม.** (กรุงเทพฯ : สายธาร), [ออนไลน์], แห่งข้อมูล : https://th.wikipedia.org/wiki/.

ณัฐสุดา ทองพลาย,**ประชาสังคม.** [ออนไลน์], แห่งข้อมูล : http://nutsuda-thongply.blogspot.com/2011/11/civil-society.html

วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, (2547) “72 ปี แห่งพัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย: สภาวะความล้มเหลวในการ พัฒนาระบอบประชาธิปไตย,” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า** ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม).

ศรีราชา เจริญพานิช. (2563) **พัฒนาการของประชาธิปไตยแบบไทย ๆ** .[ออนไลน์], แห่งข้อมูล http://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1336

Chandhoke, N. 2000. **Conceit of Civil Society.** Dehli: Oxford University Press https://www.the101.world/arguments-of-civil-society-1/

Putnam, R. 2000. Bowling Alone: **The Collapse and Revival of American Community.** New York: Simon & Schuster. https://www.the101. world/arguments-of-civil-society-1/

Guillermo O’Donnell and Philippe Schmitter. (1986). **Transitions from Authoritarian Rule**: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.